

Gammeldamsgård 3

TAK 1877 Bygherrerapport om en arkæologisk udgravning forud for byggemodning i Egedal Kommune

Af Ditte Kroner Gaarde, arkæolog, Kroppedal Museum

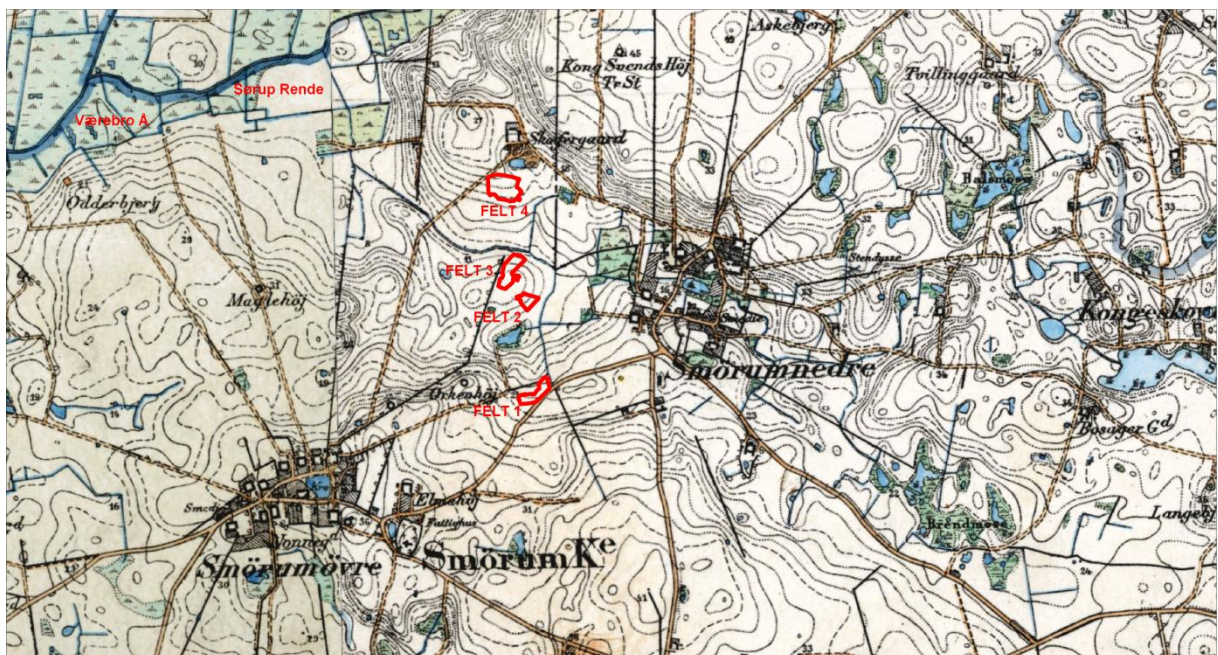
Baggrund

I forbindelse med byggemodning før opførelse af et nyt boligområde vest for Smørumnedre foretog Kroppedal Museum en arkæologisk udgravning.

Det over 10 ha store område afgrænsedes mod vest af den nylig anlagte Tværvej, mod syd af landevejen Kirkevangen, mod nord af Schæfergården og mod øst af et åløb, der fortsætter i et beskyttet dige. Arealet var på tidspunktet for undersøgelsen opdyrket.

Udgravningerne ved Gammeldamsgård 3 fandt sted i 2018 og 2019 og blev foretaget af Kroppedal Museum.

Udgravningerne fik journalnummeret TAK 1877 og blev navngivet Gammeldamsgård 3 efter gårdtoften Gammeldamsgård beliggende øst for udgravningen, der sandsynligvis kan spores helt tilbage til middelalderen. To tidligere udgravninger i området kaldes hhv. "Gammeldamsgård" og "Gammeldamsgård 2", og det var dermed den tredje undersøgelse med dette navn.

Resultater

Udgravningen bragte væsentlige fortidsminder fra flere perioder af oldtiden for dagen: Der blev fundet to toskibede huse fra bondestenalderen (3900 – 1700 f.Kr.), 20 treskibede langhuse fra bronzealder til og med ældre jernalder (1700 f.Kr. - 400 e.Kr.) samt to endnu udaterede økonomibygninger og et hegn.

Derudover blev der fundet et større kulturlag, der dateres til bondestenalderen. Flere såkaldte lertagningsgruber, der senere er anvendt som affaldsgruber med indhold af keramik fra yngre bronzealder-ældre jernalder fremkom også.

Boreprøve

Det undersøgte areal ved Gammeldamsgård 3 bestod af et vådområde, der naturligt opdelte området i en sydlig og en nordlig del. Vådområdet bestod af en mindre sø og et åløb på tværs af arealet, som er forbundet med Sørup Rende og derigennem Værebros Å.

Selvom søen ved Gammeldamsgård 3 ikke indgik direkte i den berørte del af det kommende bebyggede område, fik Kroppedal Museum tilladelse til at foretage en boreprøve i søen mellem felt 1 og 2. Formålet med boreprøven var at få udtaget en pollenserie, der forhåbentlig kan fortælle om udviklingen af landskabets planter og bevoksning helt tilbage til stenalderen og frem til nyere tid. Dette indebærer en analyse af de forskellige tørve- og gytjeaflejringer, der er at finde i søen. Derudover undersøges boreprøven for organisk materiale, der kan anvendes til at foretage en ¹⁴C-datering således, at pollen i de forskellige lag i boreprøven kan knyttes til en absolut datering.

Til at udføre boringen fik vi hjælp af Moesgård Museums Naturvidenskabelige Afdeling, der leverede den faglige ekspertise samt udstyr, som skulle i brug ved prøvetagningen. Boreprøven blev foretaget manuelt fra en flydepram midt i søen. Der blev taget i alt seks prøver på ½ til 1 meters længde med et overlap mellem hver prøve. Efter fem meter ned gennem søvand og søaflejringer nåede vi endelig bunden og de relevante gytjelag, der så meget fine og anvendelige ud. Boreprøverne ligger nu på Moesgård Museum og venter på at blive analyseret. Resultaterne foreligger endnu ikke, men forhåbentlig vil pollenserien f.eks. fortælle, hvordan landskabet så ud både i bondestenalderen, hvor undersøgelsens ældste bebyggelse stammer fra og i ældre jernalder omkring Kristi fødsel, hvor udgravningens yngre bebyggelser hører til.

En af boreprøverne fra søen.

Udgravningsresultater – uddybet

Ved en almindelig arkæologisk udgravning er formålet at dokumentere fortidsminderne så omhyggeligt som overhovedet muligt, og i den proces ødelægger arkæologerne faktisk det de udgraver. Man kan kalde det en "kontrolleret" ødelæggelse, sat i værk for at undgå, at fortidsminderne bliver ødelagt ved et uheld under et anlægsarbejde uden forudgående registrering. I særlige tilfælde laves der aftaler om at bevare fortidsminder på stedet, altså at frede dem, og så må der hverken bygges eller foretages arkæologiske udgravninger.

Bygherre Lind & Risør inddrog Kroppedal Musum i planerne for området længe før byggeriet skulle igangsættes, så arkæologerne havde tid til at afslutte udgravningerne før byggeriet gik i gang. Alle fortidsminder blev udgravet, og ingen blev fredet.

Bebyggelsen på Gammeldamsgård 3 strækker sig over mere end 3000 år, fra omkring 3100 f.Kr. til ca. 400 e.Kr. Dette skal næppe tolkes som kontinuerlig

bebyggelse i området, men snarere som periodisk tilbagevendende bosættelser. Man var ikke bofaste. Gården lå typisk en generations tid på det samme sted, hvorefter man byggede nyt, måske i umiddelbar nærhed, måske længere væk. Det er derfor muligt at Gammeldamsgårdarealet i nogle perioder lå mere eller mindre øde hen.

Området omkring Gammeldamsgård 3 er meget velundersøgt, og rigt på arkæologiske lokaliteter fra næsten alle oldtidens perioder.

De største huse

På det sydligste af felterne blev der i alt fundet seks huskonstruktioner og et hegn, hvoraf de fleste anses for at kunne henføres til ældre romersk jernalder. Det største af husene (hus 1) var et treskibet langhus, der var mere end 25 meter langt bestående af ni sæt tagbærende stolper. Husets vægforløb var delvist bevaret langs den sydlige del af huset. I den vestlige del af huset lå en kogegrube, der tolkes som ildstedet. Oftest er de længste huse vi finder kun bygget af otte sæt tagbærende stolper. Huset på Gammeldamsgård 3 skiller sig derfor ud ved at have bestået af hele ni sæt. En typologisk datering af huset er usikker, da direkte paralleller er svære at finde i det arkæologiske materiale. Afstanden mellem de enkelte stolper giver et kvadratisk udtryk, som er et træk, der kendes fra ældre jernalder. I direkte forlængelse af huset blev der registeret et lille hus, bestående af fire stolper. Denne konstruktion har sandsynligvis været placeret som en tilbygning til gavlen. Tilbygningen har formentlig været et lille udhus eller skur. Umiddelbart op ad hus 1 blev der registreret et mindre treskibet langhus (Hus 5). Husene ligger så tæt, at de ikke kan have ligget der samtidig, men der er ingen klar stratigrafi mellem husene så deres indbyrdes datering er uvis. De to huse havde nogenlunde samme orientering, og kan tolkes som to faser af samme gård. Hus 5 er dateret til ældre romersk jernalder (0-175 e.Kr.) baseret på husets typologiske træk, det vil sige husets mål og udformning. Nord for de førnævnte huse fremkom et tilnærmelsesvis vest-østgående hegnsforløb med dobbeltstillede stolper. Hegnsforløbet må have haft relation til enten hus 1 eller hus 5 og indhegnet denne gård, men en sikker datering af hegnet er endnu ikke afklaret. Et lignende hus (hus 19) bestående af ni sæt tagbærende stolper fremkom på det nordligste felt. Dette hus var dog over 30 meter langt, men havde ligesom hus 1 et tilnærmelsesvist kvadratisk udtryk imellem de tagbærende stolper. Flere af husets stolper var blevet udskiftet, når disse ad åre er rådnet op ved jorderoverfladen, så huset har måske været i brug i længere tid.

Gårde fra Jernalderen

Størstedelen af den fremkomne bebyggelse er typologisk dateret til ældre jernalder. Bebyggelse fra ældre jernalder forekommer på alle fire udgravningsfelter i form af treskibede huse bestående af 3 til 9 sæt tagbærende stolper. Jernalderbebyggelsen var placeret på de højere liggende områder.

De arkæologiske undersøgelser viste, at der i ældre jernalder enten har været en eller to samtidige gårde, der rykker rundt i området i længere tid, eller også har bebyggelsen bestået af flere samtidige gårde, der har ligget der i kortere tid. Størstedelen af husene lå meget rent, det vil sige uden, at de lå oveni hinanden. Der var derfor kun få huse, der havde en indbyrdes klar stratigrafi. Det er næsten som om husene er bygget med hensyntagen til hinanden. Dette kan enten skyldes, at nogle af husene simpelthen har stået samtidigt, eller også har man kunnet se rester efter de ældre hustomter, da man har opført de nye huse. Derfor er der to mulige tolkninger af bebyggelsens udvikling.

Materialeudvindelse

Flere steder fremkom store mørke plamager i den gule råjord, kaldet gruber eller grubekomplekser. Særegent for disse gruber var, at de primært var placeret i de områder af felterne, hvor undergrunden bestod af ler fremfor grus eller sand. Ved flere af gruberne blev det bemærket, at der kun var gravet ned i undergrunden til den dybde, hvor undergrunden skiftede fra ler til sand og ikke dybere. Dette tyder på, at det har været materialet man gravede op, i dette tilfælde ler, der var afgørende for grubernes dybde. Langt de fleste af disse gruber og grubekomplekser tolkes som lertagningsgruber. Leret blev anvendt til lerklining af husenes vægge som tætning mod vind samt til fremstilling af lerkar.

I en af gruberne sås i bunden af anlægget en trappeformet nedgravning. Grubefylden havde i bunden lagdelte striber, der tyder på, at der har stået vand i gruben. Gruben trak desuden hurtigt vand. Denne grube har muligvis været anvendt til rødning af hør eller lignende, men der er endnu ingen naturvidenskabelige resultater, der kan be- eller afkræfte dette. I flere af gruberne blev der fundet keramik, der kan dateres til ældre jernalder ligesom størstedelen af bebyggelsen.

Et uregelmæssigt hus fra bronzealderen

På det sydligste felt fandtes bl.a. et treskibet langhus (Hus 25) med et bredt tværspænd på 3,5 meter mellem de tagbærende stolper. Huset fortsatte desværre ud til den østlige feltegrænse og det kunne derfor ikke klarlægges, hvorvidt det var komplet fritlagt. Huset var meget uregelmæssigt konstrueret.

Dette kan muligvis bunde i en funktionsmæssig forskel i husets forskellige rum. Eksempelvis ses et meget smalt spænd mellem enkelte af de tagbærende stolper med dørstolper herudfor. Dette har sandsynligvis haft funktion som indgangsrum. Fra indgangsrummet ind mod øst-delen af huset blev fundet to indvendige dørstolper i en skillevæg, der opdeler huset i to. Husets konstruktion med det smalle indgangsrum samt tværspændet har noget lighed med Hus 3 fra udgravningen Dybendal 3 (TAK 1430), der er ¹⁴C-dateret til et sted mellem 1600-1200 f.Kr.. Typologisk skal hus 25 måske derfor henføres til bronzealderen, baseret på det meget brede spænd.

Syd for felt 1, på den anden side af Kirkevangen, er der i forbindelse med undersøgelserne Dyvelåsen 2 (TAK 1655) samt Grydeås (TAK 436) blandt andet fundet bebyggelse, der dateres til bronzealder og romersk jernalder, som det også var tilfældet med bebyggelsen på Gammeldamsgård 3 felt 1, hvorfor disse bebyggelser muligvis skal ses i relation til hinanden.

Forrådshus med hævet gulv

Lige nord for det store vådområde på en sydvendt skråning lå felt 2. Her blotlagdes fire huskonstruktioner fra bondestenalder til ældre romersk jernalder. Blandt konstruktionerne var et forrådshus med et hævet gulv, der viser sig som et såkaldt "mange-stolpe-anlæg". Forrådshuset er endnu udateret. Det er derfor uvist, hvilket hovedhus forrådshuset har hørt til.

Kulturlag fra bondestenalderen

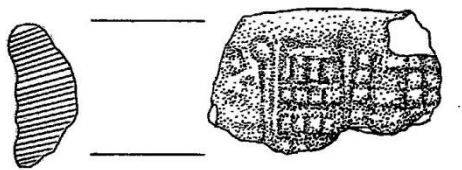
Felt 2 var præget af et stort mørkt fyldskifte, der fyldte omtrent halvdelen af feltet. Fyldskiftet tolkes som et kulturlag, det vil sige et jordlag, der er dannet af affald efter menneskelig aktivitet. Bebyggelsen på felt 2 lå samlet i den nordlige del af feltet nordvest for kulturlaget, på nær det toskibede hus fra bondestenalderen (hus 22), der blev fundet under kulturlaget. Kulturlaget var placeret umiddelbart ned til det nuværende vådområde. Kulturlaget blev delvist udgravet i udvalgte kvadratmeterfelter og soldet for fund. Efterfølgende blev resten af kulturlaget afrømmet med gravemaskine i gradvise tynde lag med henblik på at finde mulige anlæg under kulturlaget. Fyldskiftet indeholdt udelukkende fund fra stenalderen. Størstedelen af fundene bestod af flintafslag, flintblokke og knuder, der skal ses som affaldsprodukter fra produktion af flintredskaber. Derudover blev der fundet afslag med bearbejdning og brugsspor, der ser ud til at have været anvendt som skærende redskaber. Der blev i alt fundet 12 skiveskrabere, der er de mest almindelige flintredskaber vi finder. En skiveskraber er et flintafslag, med en bearbejdet æg, der kan have været anvendt til rengøring af skind eller til glatskrabning af tak, ben eller træ. Derudover blev der fundet tre mulige forarbejder til tværpile,

samt en mikrolit. Flintmaterialet fra kulturlaget var almindelig bopladsflint af en ret ringe kvalitet. En del af afslagene bar præg af flint fra mindre knolde med urenheder i, og den anvendte flint på lokaliteten har dermed sandsynligvis blot været lokalt anskaffet.

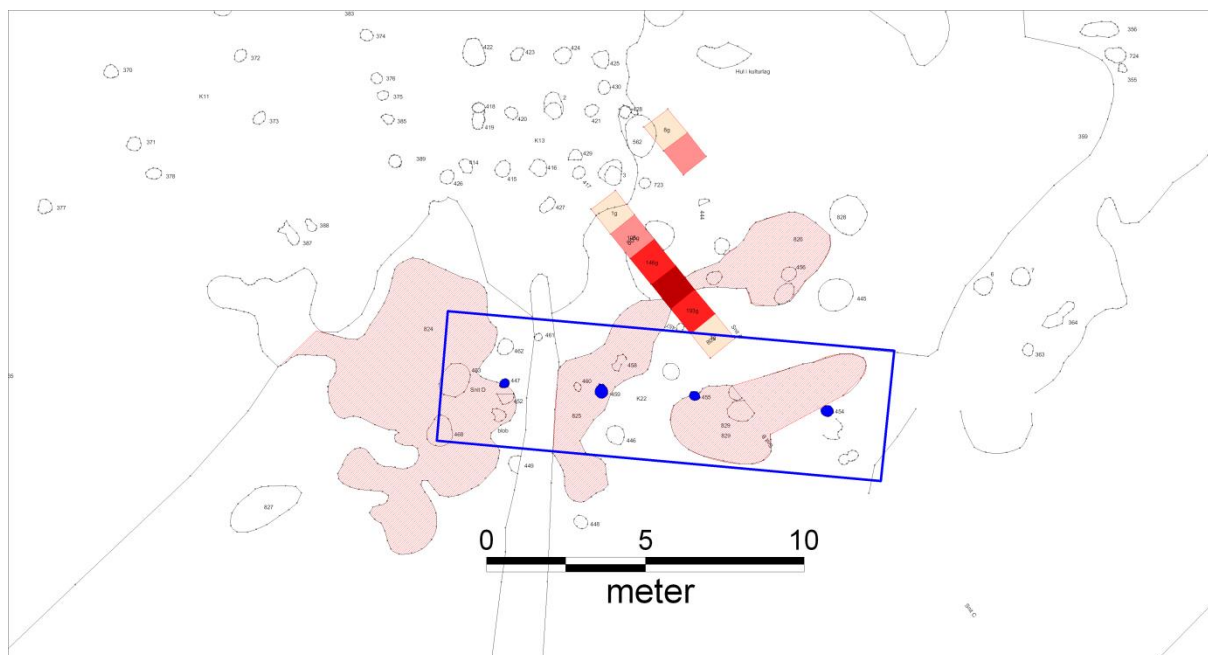
Kulturlaget rummede også fragmenter af keramik, hvoraf en stor del var ornamenteret. Nogle af de anvendte ornamenteringstyper er de mest benyttede i bondestenalderen, men kan overvejende dateres til den periode, der kaldes Mellemneolitisk Tragt bægerkultur II (3100-3000 f.Kr.).

Ornamentikken bestod blandt andet af rækker af lodrette indridsninger og runde indstik, aftryk af beviklet snor samt båndmønstre bestående af lodrette og vandrette streger, der krydser hinanden, afgrænset af en konturlinje.

I kulturlagsfylden blev også fundet en koncentration af lerklining i en afstand af ca. 2-5 meter fra rækken af midtsuler til hus 22. Da en stor del af lerkliningens havde grenafttryk tolkes denne som resterne af en kollapsede lerklinet væg fra et hus. Idet lerkliningens fremkom i samme lag som den ornamenterede keramik, må lerkliningens stamme fra et hus, der er ældre eller samtidig med dannelsen af kulturlaget. Lerkliningens hører derfor til hus 22, hvis stolper blev fundet under kulturlaget.

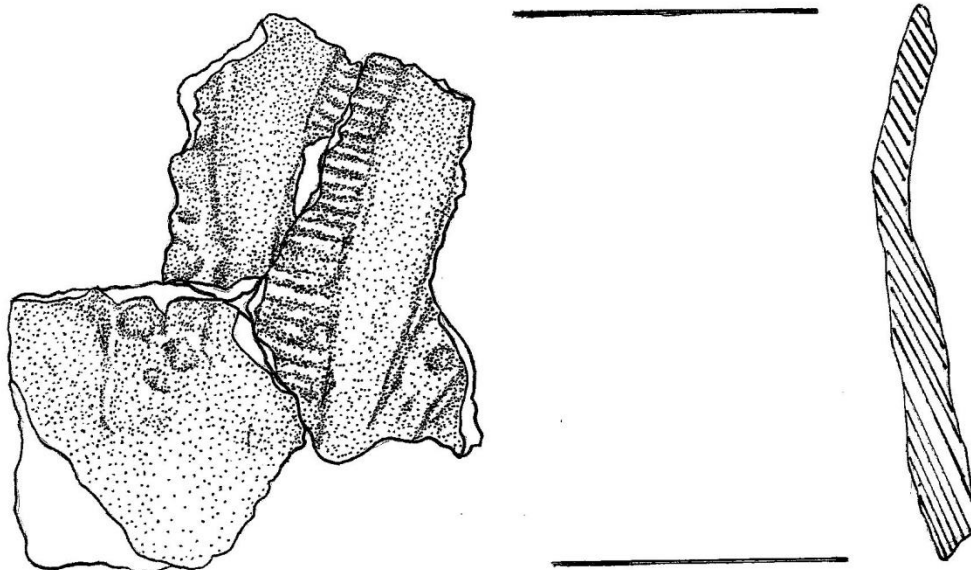
Keramikfragment med gitterbåndsortnamentik fra kulturlaget (X802-1). Ikke skaleret. Tegning: Amalie Rasmussen.

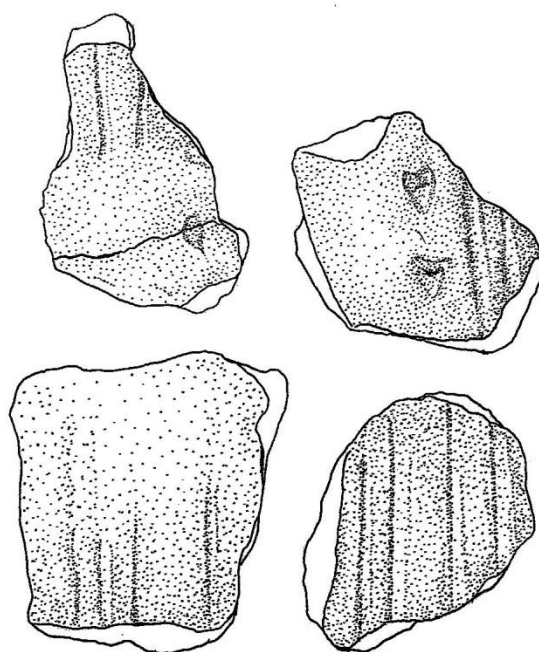
Hus 22 og lerkliningens udbredelse i kulturlaget.

To toskibede huse fra bondestenalderen

Hus 22 var et såkaldt toskibet hus, det vil sige et hus, hvor den tagbærende konstruktion bestod af en enkelt række stolper, i dette tilfælde fire styk. Alle stolpehullerne fremkom efter afrømningen af det ovenliggende kulturlag, hvorfor det toskibede hus må være ældre end kulturlaget. Endnu et toskibet hus bestående af tre tagbærende stolper blev fundet ned til åløbet i den østlige del af felt 3. I to af stolpehullerne fra huset lå mængder af ornamenteret keramik fra tragbægerkulturen, ligesom keramikken fra kulturlaget på felt 2. Ornametikken bestod bl.a. af rækker af lodrette indridsninger og indstik samt båndornamentik med henholdsvis rhombemønstre, cirkelindstik samt stigebånd bestående af lodrette konturlinjer med mange små tværgående indridsninger, der får båndmønstret til at minde lidt om en stige.

Dele af keramikken fra hus 21 (X70-2). Ikke skaleret. Tegnet af Amalie Rasmussen.

Dele af keramikken fra hus 21 (X70-2). Ikke skaleret. Tegnet af Amalie Rasmussen.

De to toskibede huse fra bondestenalderen ligger begge på skråninger ned til vådområder. Både søen og åen ses på de ældre historiske kort. I modsætning til jernalderens bebyggelse, synes man ikke at have stræbt efter en højtliggende placering. Man har haft andre præferencer i bondestenalderen i forhold til bosættelsesmønstre. De toskibede huse på Gammeldamsgård 3 var placeret på mere sandet jord, hvilket måske har været attraktivt, idet de sandede jorde har været lettere at dyrke. Den lavereliggende placering på sandede jorde ned mod vådområder kendes ligeledes fra andre lokaliteter fra bondestenalderen, bl.a. fra udgravningen Schæfergården 2 (TAK 1577) lige nordvest for Gammeldamsgård 3, hvor der fremkom to toskibede huse dateret til omkring 2200 f.Kr., den sidste del af bondestenalderen, beliggende ned mod Sørup Rende.

Et særligt hybridhus

Ét hus skildte sig ud fra de andre. Delvist oven i et treskibet langhus fra førromersk jernalder blev der på felt 3 fundet et såkaldt hybridhus. Det vil sige et hus, der er en kombination af et treskibet og et toskibet langhus. Huset bestod således af fem sæt tagbærende stolper samt to midtsuler i forlængelse heraf. Hybridhuse er en hustype, der ikke er blevet hyppigt erkendt, hvorfor fundet af denne konstruktion på Gammeldamsgård 3 er lidt særligt. Hybridhuse kendes både fra overgangen senneolitikum/bronzealder periode I (2350-1500 f.Kr.) samt jernalderen (500 f.Kr.-1066 e.Kr.). Hybridhuset på Gammeldamsgård 3 har et tværspænd mellem de tagbærende stolper på omkring 3,5 meter, hvilket er et træk, der typisk forbindes med bronzealderhuse. Derfor anses huset for at være bygget i den sene del af bondestenalderen eller ældre bronzealder.

Afrunding

Området i Smørumnedre har været et attraktivt sted at bosætte sig helt tilbage fra bondestenalderen og frem til nu.

På de lave skråninger ned mod søen og åen lå der i bondestenalderen mindst to gårde, der har udnyttet den nære beliggenhed af vandet. Det var nemt at skaffe drikkevand nok til dyr og mennesker. Vi kan se, at husenes vægge har været tætnet med tykke lag af lerklining, der har beskyttet mod vind og vejr. Området bliver igen beboet i ældre jernalder og nu kan området brødføde flere gårde. Om der har været flere gårde i kortere tid eller færre gårde i længere tid ved vi endnu ikke. Gårdene blev placeret højere i terrænet og nærheden til vandet var ikke længere så vigtigt. Jernalderfolket har udnyttet den fede ler til

både vægmateriale og til fremstilling af husgeråd og resterne af deres lertagningsgruber kan endnu ses.

Det helt særlige ved denne arkæologiske undersøgelse er, at vi har haft mulighed for at foretage en boreprøve i søens bundlag. Resultaterne fra pollenserien får vi først senere på året, og vi venter i spænding på at få mere at vide om, hvad der blev dyrket på markerne i bondestenalderen og i ældre jernalder, om der har været skov i nærheden og hvordan sammensætningen af planter har været gennem tiden.

Udgravningsfakta

Udgravningen fandt sted i to omgange. Først foretoges en forundersøgelse, hvor der med en gravemaskine trækkes lange søgegrøfter systematisk over arealet. På den måde kan evt. fortidsminder afgrænses. Ved Gammeldamsgård 3 udpegede arkæologerne på baggrund af forundersøgelsen fire områder med væsentlige fortidsminder til egentlig udgravning. Disse felter udgjorde tilsammen 16.034 m². Undersøgelserne fandt sted mellem d. 22. august og 21. september 2018, og igen mellem d. 18. marts og d. 12. juni 2019.

I udgravningerne deltog fra Kroppedal Museum arkæolog Ditte Kroner Gaarde (udgravningsleder), arkæolog Julie Kellberg Ring, arkæolog Sofie Else Jensen, BA arkæologi Henrik Berndt, arkæolog Nikolaj Wiuff Kristensen, arkæolog David Brink, arkæolog museumsinspektør Jonas Sigurdsson, arkæolog museumsinspektør Susan Pallesen, arkæologistuderende Franscesco Denaro, Line Jørgensen og Kim Lerbech fra Københavns Universitet. Museumsinspektør Ph.d. Linda Boye havde det overordnede ansvar for udgravningen.

Gravemaskinen på 30 ton, med 2 meter bred rabatskovl, blev kørt af Torben Nielsen fra bygherrer Lind & Risør A/S. Lodsejer af matriklerne er Lind & Risør A/S, Erik Husfeldts Vej 9 2630 Taastrup.

Den 3. og 4. juni kom Reneé Enevold fra Moesgaard Museums naturvidenskabelige afdeling og foretog boreprøver i søen mellem felt 1 og 2. Den 2. april havde udgravningens besøg af en 8. klasses praktikant, og den 5. maj af Kroppedal Museums Hugin og Munin klub, der hjalp med at grave i kulturlag (anlæg 1). Medlemmer af Vestegnens Amatørarkæologiske forening Tværpilen deltog ligeledes enkelte dage i forbindelse med udgravningen af kulturlaget. Amatørarkæolog Bo Kildeager ledte efter bearbejdet flint i jordbunkerne i forbindelse med udgravningens afslutning.

Den 3. maj havde udgravningen besøg af to hold arkæologisstuderende fra Københavns Universitet i følgeskab med Per Ole Rindel, der blev vist rundt på udgravningen.

Udgravningen blev omtalt i Lokalavisen Egedal d. 16. april 2019.

År f./e. Kristus

Resultater fra udgravning

2000

Historisk tid

1000

Vikingetid

Jernalder
500 f. Kr.-850 e. Kr.

En mulig gårdsfase fra germansk jernalder

Flere gårdsfaser fra ældre romersk jernalder

0

Flere gårdsfaser fra førromersk jernalder

En gårdsfase fra slutningen af bronzealder eller begyndelsen af jernalder

Bronzealder
1800-500 f. Kr.

1000

En gårdsfase fra bronzealder

Et hybridhus fra slutningen af bondestenalder eller begyndelsen af bronzealder

2000

Bondestenalder
4000-1800 f. Kr.

3000

To gårde fra midten af bondestenalderen

4000